

Резюме

Бережняк Н.В. Содержание обязательств по приобретению, сбережению имущества без достаточного правового основания по Гражданскому кодексу Украины: проблемные вопросы.

В научной статье осуществлен анализ содержания, как обязательного элемента юридического состава обязательств по приобретению, сбережению имущества без достаточного правового основания.

Установлено, что субъектами данных обязательств являются должник и кредитор, однако возникать неосновательное обогащение может и в результате действий третьих лиц.

Исследованы права и обязанности субъектов данных обязательств.

Выделены способы выполнения обязательств по приобретению, сбережению имущества без достаточного правового основания.

Рассмотрены случаи, когда имущество, безосновательно приобретенное, не подлежит возврату.

Ключевые слова: субъект, объект, содержание, обязательства, приобретение, сбережение имущества без достаточного правового основания, права, обязанности.

Summary

Nataliia Berezhniak. Content of obligations to acquire, to preserve property without sufficient legal ground in the Civil Code of Ukraine: problematic issues.

The scientific article analyzes the content, as a mandatory element of the legal composition of obligations to acquire, to preserve property without sufficient legal ground.

It has been found out that the subjects of these obligations are the debtor and the creditor, but there may be unjustified enrichment because of the actions of third parties.

Individually defined property, which is an object of unjustified enrichment during the retention by the acquirer, can be deteriorate, be damaged because of its use or depreciate, and therefore, so the individual property must be returned with the corresponding compensation of damage.

The rights and obligations of the subjects of these obligations has been investigated.

The value of the property without sufficient legal ground is determined at the judgment of the case for its return, and not at the time of acquisition by the debtor.

If money has been received without sufficient legal ground no revenue is reimbursed, but interest is accrued for the use of such money.

The ways of fulfilling the obligations to acquire, to preserve the property without sufficient legal basis, such as:

- 1) return to the victim of unreasonably acquired property in kind;
- 2) to reimburse the value of unreasonably acquired property;
- 3) reimburse property income;
- 4) to pay interest on unreasonably received or saved money.

It has been highlighted the cases where the property is unjustifiably acquired are not recoverable.

The obligation of the acquirer to fulfill the obligations to acquire, to preserve the property without sufficient legal ground is not a measure of liability, but only aimed at restoring the assets of the obliged entities to the previous one, which existed before the enrichment. Another issue, where a person fails to fulfill an obligation for unjustified enrichment, then the other rules of law regarding the civil liability of the acquirer are subject.

Key words: subject, object, content, obligation, acquisition, retention of property without sufficient legal ground, rights, obligations.

DOI: 10.36695/2219-5521.3.2019.30

УДК 347.5

С.О. ДЕМЕНКО

Сабіна Олександрівна Деменко, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ORCID: 0000-0002-7415-9757

СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИЙ СКЛАД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НАБУТТЯМ, ЗБЕРЕЖЕННЯМ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ

Постановка проблеми. Сторонами зобов'язань з безпідставного збагачення, в розумінні ст. 1212 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)¹, є набувач і потерпілий. Саме характер відносності кондикційного зобов'язання означає, що конкретно визначеному правомочному суб'єкту – потерпілому, якого в спеціальній юридичній літературі називають «кондицентом»², протистоїть чітко визначений суб'єкт – набувач. При цьому проблема полягає у складності визначення цих суб'єктів в особливих випадках кондикційних зобов'язань, які потребують дослідження, поруч з аналізом об'єктної складової.

© С.О. Деменко, 2019

* *Sabina Demenko, postgraduate student of Taras Shevchenko National University of Kyiv*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кондикційних зобов'язань присвячували свої роботи І.О. Берестова, А.С. Галаур, І.В. Єфименко, Б.П. Карнаух, Т.С. Ківалова, О.О. Рубан, О.І. Чепис та інші дослідники. Але низка проблемних аспектів цієї теми залишаються недостатньо дослідженими.

Таким чином, **метою статті** є проведення комплексного аналізу суб'єктно-об'єктного складу правовідносин, що виникають у зв'язку з зобов'язанням повернути безпідставно набуте або збережене майно.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з аналізу ч. 1 ст. 1212 ЦК України, в якості боржника виступає особа, у майновій сфері якої утворилася вигода, тобто такий набувач необґрунтовано набув або зберіг майно за рахунок потерпілого. Власне зобов'язана сторона визначена достатньо чітко і практично охоплює усі випадки виникнення кондикційних зобов'язань. Щодо потерпілого, то це особа, за рахунок якої необґрунтовано набуто або збережено майно, якій у результаті заподіяно збитки. Т.С. Ківалова, аналізуючи критерії розмежування зобов'язань відшкодування шкоди і кондикційних зобов'язань, наголошує, що суб'єкти зобов'язань з безпідставного збагачення визначаються максимально просто: боржник та кредитор³. А.В. Рогатюк, підтримуючи О. Підпригороу та Є. Харитонову, зазначає, що визначення суб'єктного складу даних зобов'язань, виходячи з їх легального визначення, особливих труднощів не викликає⁴.

На стороні і набувача, і потерпілого можуть виступати фізичні та юридичні особи, а також інші суб'єкти цивільного права. Власне розширення кола суб'єктів даних зобов'язань було поставлено під сумнів В.С. Ємом⁵, який, досліджуючи коло таких суб'єктів, взяв за основу їх нормативне визначення. Він, зокрема, зауважив, що, наприклад, вимоги держави як кредитора є за своєю суттю не кондикційними, а конфіскаційними. Слідом за ним Д. Генкін вказує, що застосування таких санкцій передбачає виникнення між державою і набувачем публічно-правових відносин, які мають каральний, штрафний, проте не кондикційний характер⁶. Але в цьому питанні ми не можемо з ними погодитись, оскільки, беручи до уваги можливість субсидіарного застосування кондикції, відкидати можливість поєднання конфіскаційних вимог з кондикційними все ж не є правильним.

Зрозуміло, що до визначення сторони потерпілого необхідно підходити з достатньою обережністю. За загальним правилом – це ті особи, за рахунок яких мало місце безпідставне збагачення. Для виникнення зобов'язань з безпідставного збагачення достатньо самого факту такого збагачення. Щодо волевиявлення особи, то воно архіважливого значення не має. Більше того, навіть за умови, коли така воля мала місце, допустимою є її наявність з дефектом. Як наслідок, і тут вчені практично однастайні, для виникнення цих зобов'язань факт дієздатності особи не має значення, достатньо мати цивільну правоздатність. Для фізичної особи темпоральні межі визначені моментом народження-смерті, а щодо юридичної особи – з моменту державної реєстрації і до моменту ліквідації відповідно до законодавства України. Говорячи про неповнолітніх учасників цих зобов'язань, про недієздатних осіб чи таких, які визнані, відповідно до закону, обмежено дієздатними, Н.М. Агафонова робить висновок про можливість застосування до кондикційних правовідносин за участю таких суб'єктів, за аналогією норм про відшкодування шкоди⁷.

Юридичні особи також можуть виступати в якості суб'єктів кондикційних зобов'язань, незалежно від їх організаційно-правової форми і, як ми вже зазначали, з моменту їх державної реєстрації. Це означає, що навіть якщо юридична особа, діяльність якої поставлена в залежність від обов'язку отримати необхідні дозволи, і в період до моменту такого отримання за її участю сталося необґрунтоване збагачення, буде нести відповідальність у кондикційному зобов'язанні.

Щодо суб'єктів, які здійснюють функції представництва, виконання зобов'язань з необґрунтованого збагачення буде стосуватися особи, яку в такому разі представляють, оскільки представництво тягне виникнення прав і обов'язків саме в такого суб'єкта.

Публічно-правові утворення, в розумінні положень ЦК України, оскільки можуть бути включені до сфери цивільного обігу, зрозуміло, також можуть бути зобов'язаними за цими правовідносинами. Для виникнення кондикційних правовідносин не має значення також той факт, чи перебувають між собою суб'єкти кондикційного зобов'язання в іншого роду цивільно-правових відносинах. У цьому відношенні показовою є практика, яка формується протягом останніх років щодо стягнення збитків, завданих органам місцевого самоврядування безпідставним користуванням земельними ділянками комунальної власності. І хоча це питання може бути предметом окремої статті, зазначимо лише, що в таких спорах суб'єктом звернення до суду за захистом прав органів місцевого самоврядування досить часто є відповідна місцева прокуратура. Тобто, не будучи учасником (суб'єктом) відповідних правовідносин, органи прокуратури, посилаючись на ст. 23 Закону України «Про прокуратуру»⁸, звертаються в інтересах органів місцевого самоврядування до суду із позовами про стягнення збитків, завданих безпідставним збереженням майна. Аналіз останньої судової практики свідчить, що таке звернення є необґрунтованим та не робить органи прокуратури учасником таких правовідносин. Більше того, так само обґрунтовано, що органи прокуратури не можуть вважатись належним суб'єктом звернення за захистом, оскільки в таких відносинах відсутній «інтерес держави», який потребує відповідного захисту, а органи місцевого самоврядування мають власні юридичні служби, наділені відповідною процесуальною правосуб'єктністю та самостійно повинні здійснювати свої права та обов'язки, у тому числі право на захист порушеного права та інтересу.

Ще одне питання, яке слід порушити, стосується ситуації, коли в період існування кондикційного зобов'язання сталася, наприклад, смерть фізичної особи. У цьому разі, оскільки такі зобов'язання не пов'язані нерозривно із жодною стороною і, разом із тим, мають майновий характер, вони будуть стосуватися правонаступників таких суб'єктів. З цього приводу Н.Ю. Голубева, говорячи про неособисті зобов'язання,

прямо зазначає, що особа сторін зобов'язання – боржника і кредитора – не має істотного впливу для виникнення, зміни і припинення правовідношення, наприклад, смерть сторони, як правило, не припиняє зобов'язання, оскільки права і обов'язки сторін переходять до спадкоємців⁹. Дещо по-іншому це буде стосуватися ситуації, коли юридична особа ліквідується, оскільки правонаступництва в такому разі не виникатиме, і кондикційне зобов'язання буде розглядатися саме у процесі здійснення такої процедури.

Серед вчених-цивілістів відсутня однаковість й у поглядах на визначення кола об'єктів кондикційних зобов'язань. Насамперед розбіжності стосуються того, що слід розуміти під об'єктом кондикційних зобов'язань. З цього приводу одні вчені вважають таким об'єктом майно¹⁰, а щодо інших, то вони в якості об'єкта вбачають саме дії суб'єктів у частині виконання своїх обов'язків за цим зобов'язанням¹¹. Так, О.І. Чепис зауважує, що об'єктом зобов'язання є саме дії безпідставно збагаченого боржника щодо повернення безпідставно набутого або збереженого¹². Достатньо конкретизований підхід знаходимо у А.С. Галаур, яка відносить до змісту об'єкту даних зобов'язань: «повернення набувачем набутого або збереженого майна потерпілому»¹³. У цьому питанні ми є солідарними з позицією Ю.К. Толстого, який визначаючи елементи зобов'язань із безпідставного збагачення пише: «Поведінка учасників даних зобов'язань фокусується на безпідставно набутому або збереженому майні, з усіма змінами, які воно зазнало або може зазнати. Саме це майно і складає предмет кондикційних зобов'язань. Необхідно розрізнити об'єкт правового впливу і об'єкт на який спрямована поведінка учасників відповідних правовідносин. Реагувати на вплив права може лише поведінка людей. У свою чергу ця поведінка спрямовується на відповідні предмети матеріального і духовного світу, за допомогою яких відбувається задоволення найрізноманітніших людських потреб. Саме такі предмети виступають в якості об'єктів (предметів) відповідних правовідносин. Поняття «об'єкт» і «предмет» правовідносин тут вживаються як тотожні. Викладене повною мірою стосується зобов'язань із безпідставного збагачення»¹⁴. І дійсно, у кондикційних зобов'язаннях дії набувача видаються надто пов'язаними з відповідним майном, норми ж права здійснюють свій регулятивний вплив саме на поведінку таких зобов'язаних суб'єктів, проте у її відношенні до певного майна. Якби зміни не відбулися з майном (з його складом у вартісному відношенні), це майно виступає об'єктом (предметом) кондикційних зобов'язань¹⁵.

Так, усталене розуміння зобов'язань з необґрунтованого збагачення, представлене роботами Є.А. Флейшиць¹⁶, Ю.К. Толстого¹⁷, В.С. Єма¹⁸, в частині визначення предмета вимоги за названим зобов'язанням, до їх об'єктів відносить лише речі, які визначенні родовими ознаками, включаючи готівкові гроші, не індивідуалізовані цінні папери на пред'явника, а також майнові права, безготівкові гроші та бездокументарні цінні папери. Представники вказаного підходу обґрунтовували свою позицію тим, що витребування індивідуально визначених речей, за загальним правилом, відбувається шляхом застосування виндикаційного позову. А стосовно норм щодо кондикційних зобов'язань, то вони можуть застосовуватися лише субсидіарно. Названі об'єкти при переході до майнової сфери набувача втрачають свої індивідуальні характеристики, змішуючись з майном такого набувача, стають об'єктами саме його права власності. Що ж до потерпілої особи, то вона втрачає право власності на такі об'єкти. Як наслідок між потерпілим і набувачем виникають зобов'язально-правові відносини. Власне, зважаючи на викладене, така концепція виглядає логічно обґрунтованою.

Розуміння збагачення з економічної точки зору, представлене працями Д.В. Новака¹⁹, А.Л. Маковсько-го²⁰, передбачає те, що збагачення може відбуватися і без переходу права на річ, тобто, як зазначає той же Д.В. Новак, при переході речі у фактичне володіння набувача. Виходячи з основних тез означеного підходу, об'єктом кондикційних зобов'язань виступають не лише родові речі, а й індивідуально визначені. Безпідставне збагачення у формі набуття майна, як пише О.М. Слободян, може становити будь-яка рухома річ – як родова, а так і індивідуально визначена²¹. Є.А. Ваштарєва також робить висновок, що предметом безпідставного збагачення можуть бути як індивідуально визначені, так і родові речі²². У даному випадку, при використанні економічного критерію в площині розуміння збагачення, порушується система правових механізмів кваліфікації правовідносин. Кондикційні зобов'язання, про що вже йшлося, породжують зобов'язальні правовідносини, а не речово-правові, як у випадку із захистом права власності на індивідуально визначену річ, де власник не втрачає правовий титул. М.М. Агарков писав: «Якщо особа не набула ніякого майнового права, то відсутньою є отримана вигода, оскільки відсутнє збільшення майна. Таким чином фактичне володіння річчю, без набуття на неї права. Саме лише фактичне володіння річчю, не є збагаченням»²³. Тому використання економічного підходу в науковому аналізі кондикційних зобов'язань призводить до неправильного розуміння об'єктів і, таким чином, необґрунтованого розширення за рахунок речей, що мають індивідуальну визначеність. Д.О. Ушивцева²⁴ слідом за А.Л. Маковським²⁵ стверджує, що межа між родовими і індивідуально визначеними речами настільки тонка, що розрізнити їх інколи стає доволі складно. Напевно саме тому Д.О. Ушивцева, характеризуючи предмет кондикційного позову, використовує підхід субсидіарного застосування норм про необґрунтоване збагачення. Згідно з її баченням будь-які речі, включаючи цінні папери на пред'явника, якщо вони не можуть бути повернуті шляхом заявлення виндикаційного позову, можуть бути предметом кондикційного зобов'язання.

Зупинимося більш детально на аналізі питання щодо визначення об'єктів кондикційних зобов'язань, відповідно до поділу категорії збагачення на дві її форми: набуття та збереження. Так, у аспекті розгляду об'єктів зобов'язань з необґрунтованого збагачення у формі набуття можна виділити принаймні три групи вчених, які розділяються за відмінністю поглядів. Р.А. Кушхов²⁶, Н.Г. Соломіна²⁷ відстоюють позицію, при якій необґрунтовано можуть набуватися лише речі, майнові права на які не виникають. Інші науковці вказують, що необґрунтоване набуття може стосуватися тільки майнових прав. В.С. Ем стверджував, що набутими

можуть бути речі, на які виникло право власності, інакше вони не можуть тягнути кондикційні зобов'язання²⁸. Слід все ж зауважити, що остання позиція заперечується більшістю вчених.

Інші вчені-правники, такі як Д.В. Новак²⁹, А.В. Слесарев³⁰, до об'єктів зобов'язань з необгрунтованого набуття майна відносять як речі, так і майнові права. І дійсно, в розумінні законодавця до таких об'єктів слід відносити і речі, і майнові права.

Щодо визначення об'єктів кондикційних зобов'язань, які можуть бути збережені, то одні вчені відносять до таких об'єктів безпідставне користування чужими послугами або ж майном. М.А. Гранат, зокрема, виділяючи три типи набувачів, які повертають вартість необгрунтованого збагачення, прямо виділяє осіб, які необгрунтовано користувалися чужим майном, без наміру його придбати³¹. Солідарною з ним є Н.Г. Соломіна³². Інші вчені вважають, що об'єктами виступають: користування чужим майном, виконання робіт або надання послуг іншим суб'єктом. Вказаний підхід втілюється в роботі Д.В. Новака³³. Так, необгрунтовано збережене майно завжди має грошовий еквівалент. За умови коли суб'єкт користується послугами, зберігаються відповідні засоби щодо оплати. Окрім названих об'єктів слід ще назвати виконання робіт за чужий рахунок, звільнення від майнового обов'язку перед іншою особою. У всіх цих випадках особа повинна була витратити свої кошти, але не зробила цього або через витрати іншої особи, або, відповідно, в результаті невиконання певних сум особою³⁴.

Відповідно до ст. 1215 ЦК України не підлягають поверненню безпідставно набуті заробітні плати і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача. Цей перелік не є вичерпним. Так, якщо законом визначене й інше майно як таке, що не може бути повернуте, то відповідні норми мають застосовуватися.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження зробимо наступні висновки:

1. Ми не можемо погодитись з тими науковцями, які ставлять під сумнів розширення суб'єктів зобов'язань із безпідставного збагачення, оскільки, беручи до уваги можливість субсидіарного застосування кондикції, відкидати можливість поєднання конфіскаційних вимог з кондикційними все ж не є правильним.

2. Ми вважаємо, що у справах про стягнення збитків, завданих органам місцевого самоврядування безпідставним збереженням майна, прокуратура не є учасником відповідних правовідносин. Крім цього, зважаючи на відсутність «інтересу держави», належним позивачем у такій категорії справ повинні бути органи місцевого самоврядування, адже саме їх інтереси порушуються безпідставним збереженням комунального майна.

3. У питанні визначення поняття об'єкта кондикційних зобов'язань ми є солідарними з позицією тих вчених-правників, які визначаючи елементи зобов'язань із безпідставного збагачення розрізняють об'єкт правового впливу і об'єкт, на який спрямована поведінка учасників відповідних правовідносин. Реагувати на вплив права може лише поведінка людей. У свою чергу, ця поведінка спрямовується на відповідні предмети матеріального світу. Саме такі предмети виступають в якості об'єктів (предметів) відповідних правовідносин. Як наслідок, поняття «об'єкт» і «предмет» правовідносин ми вживаємо як тотожні.

4. У кондикційних зобов'язаннях дії набувача видаються надто пов'язаними з відповідним майном, норми ж права здійснюють свій регулятивний вплив саме на поведінку таких зобов'язаних суб'єктів, проте у її відношенні до певного майна. Якби зміни не відбулися з майном (з його складом у вартісному відношенні), це майно виступає об'єктом (предметом) кондикційних зобов'язань.

5. Ми відносимо до зобов'язань з необгрунтованого збагачення речі, визначені родовими ознаками, включаючи готівкові гроші, не індивідуальні цінні папери на пред'явника, майнові права, безготівкові гроші та бездокументарні цінні папери. Названі об'єкти при переході до майнової сфери набувача втрачають свої індивідуальні характеристики, змішуючись з майном набувача. Потерпілий при цьому втрачає право власності на такі об'єкти. Інакше немає підстав застосовувати кондикцію.

6. Вважаємо, що розуміння збагачення з економічної точки зору порушує систему правових механізмів кваліфікації даних правовідносин. Саме тому використання економічного критерію призводить до неправильного розуміння об'єкта і, як наслідок, його розширення за рахунок речей, які мають індивідуальну визначеність.

7. Ми відносимо до об'єктів кондикційних зобов'язань з необгрунтованого набуття речі, а також майнові права. До об'єктів кондикційних зобов'язань з необгрунтованого збереження слід, у свою чергу, включати безпідставне користування чужими послугами або майно без наміру його придбати. Також до цього переліку слід включити роботи за чужий рахунок та звільнення від майнового обов'язку перед іншою особою.

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

² Див.: Гурвич М. *Институт неосновательного обогащения в его основных чертах по гражданскому кодексу РСФСР. Советское право*. 1925. № 2. С. 88.

³ Ківалова Т.С. Особливості зобов'язань, що виникають з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 56. С. 221.

⁴ Рогатюк А.В. Кондикційні зобов'язання в цивільному праві України: проблеми правового регулювання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 2. С. 122.

- ⁵ Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. II. Полутом 2 / отв. ред. проф. Е.А. Суханов. Москва: Изд-во БЕК, 2000. С. 493–494.
- ⁶ Генкин Д. Недействительность сделок, совершенных с целью, противной закону. *Учен. записки ВШЮИИ*. 1947. Вып. 5. С. 54.
- ⁷ Гражданское право. Ч. 2 / под общ. ред. А.Г. Калпина. Москва: Юристъ, 2002. С. 534.
- ⁸ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ⁹ Голубева Н.Ю. Система зобов'язань у цивільному праві України. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. № 9. С. 247.
- ¹⁰ Див.: Гражданское право. Ч. 2 / под общ. ред. А.Г. Калпина. Москва: Юристъ, 2002. С. 535.
- ¹¹ Руденченко Н.А. Обязательства, возникающие из неосновательного приобретения или сбережения имущества: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 1974. С. 11; Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 574.
- ¹² Чепис О.І. Правова природа зобов'язань, що виникають із безпідставного збагачення. *Науковий вісник Ужгородського національного ун-ту. Серія Право*. 2016. Вип. 41. Т. 1. С. 145.
- ¹³ Галаур А.С. Кондикційні зобов'язання в цивільному праві. *Науковий журнал «Логос. Мистецтво наукової думки»*. 2019. № 3. С. 145.
- ¹⁴ Гражданское право: учебник: в 3 т. Т. 3. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. С. 84–85.
- ¹⁵ Там само. С. 85.
- ¹⁶ Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. Москва: Госюриздат, 1951. 239 с.
- ¹⁷ Гражданское право: учебник: в 3 т. Т. 3. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. С. 77–85.
- ¹⁸ Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. II. Полутом 2 / отв. ред. проф. Е.А. Суханов. Москва: Изд-во БЕК, 2000. С. 493–494.
- ¹⁹ Новак Д.В., Гербутов В.С. Ключевые проблемы обязательств из неосновательного обогащения. *Вестник ВАС РФ*. 2014. № 1. С. 58–95.
- ²⁰ Маковский А.Л. Обязательства вследствие неосновательного обогащения. Гражданский кодекс РФ. Часть вторая: Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель / под ред. О.М. Козырь, А.Л. Маковского, С.А. Хохлова. Москва, 1996.
- ²¹ Слободян А.М. До питання про правову природу об'єкта кондикційного зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4. 2016. С. 62.
- ²² Ваштарева Є.А. Поняття збагачення в контексті кондикційного зобов'язання. *Проблеми законності*. 2018, Вип. 141: Цивільне право і цивільний процес. С. 109.
- ²³ Див.: Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. Москва: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940.
- ²⁴ Див.: Ушивцева Д.А. Обязательства вследствие неосновательного обогащения: вопросы теории и практики. Тюмень: Слово, 2006. 296 с.
- ²⁵ Див.: Маковский А.Л. Обязательства вследствие неосновательного обогащения. Гражданский кодекс РФ. Часть вторая: Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель / под ред. О.М. Козырь, А.Л. Маковского, С.А. Хохлова. Москва, 1996.
- ²⁶ Кушхов Р.А. Соотношение требований из неосновательного обогащения с другими гражданско-правовыми требованиями о возврате имущества (теория и практика): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2006. С. 123–132.
- ²⁷ Соломина Н.Г. Универсальность кондикционного обязательства в российском гражданском праве: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2009. С. 65.
- ²⁸ Див.: Гражданское право: учебник: в 2 т. Т. II. Полутом 2 / отв. ред. проф. Е.А. Суханов. Москва: Изд-во БЕК, 2000. С. 493–494.
- ²⁹ Новак Д.В. Неосновательное обогащение в гражданском праве. Москва: Статут, 2010. С. 217–219.
- ³⁰ Слесарев А.В. Обязательства вследствие неосновательного обогащения: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2002. С. 146.
- ³¹ Гранат М.А. Неосновательное обогащение в гражданском праве России: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Казань, 2005. С. 136–138.
- ³² Соломина Н.Г. Универсальность кондикционного обязательства в российском гражданском праве: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2009. С. 67–76.
- ³³ Новак Д.В. Неосновательное обогащение в гражданском праве. Москва: Статут, 2010. С. 61.
- ³⁴ Былков В.В. Проблемы правоотношений, возникающих вследствие неосновательного обогащения: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Краснодар, 2004. С. 59.

References:

- Tsyvilnyy kodeks* 2003 (Verkhovna Rada Ukrayiny). Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian].
- Hurvych, M. (1925) Instytut neosnovatelnoho obohashchennya v eho osnovnykh chertakh po hrazhdanskomu kodeksu RSFSR. *Sovetskoe pravo*. 2, 88 [in Russian].
- Kivalova, T.S. (2010) Osoblyvosti zoboviazan, shcho vynykaiut z nabuttia, zberezhennia maina bez dostatnoi pravovoi pidstavy. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 56, 221 [in Ukrainian].
- Rohatiuk, A.V. (2015) Kondyktiini zoboviazannia v tsyvilnomu pravi Ukrainy: problemy pravovoho rehuliuвання. *Porivnialno-analitychne parvo*, 2, 122 [in Ukrainian].
- Hrazhdanskoe pravo: uchebnyk* (2000): v 2 t. Т. II. Polutom 2 / Otv. red. prof. E.A. Sukhanov. M.: Yzdatelstvo BEK. 493–494 [in Russian].
- Henkyn, D. (1947) Nedeistyvtelnost sdelok, sovershenykh s tseliu, protyvnoi zakonu. *Uchen. Zapysky VYIuN*, 5, 54 [in Russian].
- Hrazhdanskoe pravo* (2002) Ch. 2 / Pod obshchei red. A.H. Kalpyna. M.: Yuryst, 534 [in Russian].
- Pro prokuraturu 2014: (Verkhovna Rada Ukrayiny). Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>> [in Ukrainian].
- Holubieva, N.Yu. (2010) Systema zoboviazan u tsyvilnomu pravi Ukrainy. *Naukovi pratsi NU OiuA*, 9, 247 [in Ukrainian].

- Hrazhdanskoe pravo* (2002) Ch. 2 / Pod obshchei red. A.H. Kalpyna. M.: Yuryst, 535 [in Russian].
- Rudenchenko, N.A. (1974) *Obiazatelstva, voznykaiushchye yz neosnovatelnoho pryobretenyia yly sberezhenyia ymushchestva*: avtoref. dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Moskva, 11 [in Russian]; *Tsyvilne pravo Ukrainy* (2002): pidruchnyk u 2 kn. / O.V. Dzera, D.V. Bobrova, A.S. Dovhert ta in.; za red. O.V. Dzery, N.S. Kuznietsovoi. K.: Yurinkom Inter, 574 [in Ukrainian].
- Chepys, O.I. (2016) *Pravova pryroda zoboviazan, shcho vynykaiut iz bezpidstavnoho zbahachennia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho un-tu. Serii Pravo, 41, 1, 145.* [in Ukrainian].
- Halaur, A.S. (2019) *Kondyktiini zoboviazannia v tsyvilnomu pravi. Naukovyi zhurnal «Lohos. Mystetstvo naukovoi dumky», 3, 145* [in Ukrainian].
- Hrazhdanskoe pravo: uchebnyk* (2005): v 3 t. T. 3. / pod red. A.P. Serheeva, Yu.K. Tolstoho. 4-e yzd., pererab. y dop. M.: TK Velby, Yzd-vo Prospekt, 84-85 [in Russian].
- Hrazhdanskoe pravo: uchebnyk* (2005): v 3 t. T. 3. / pod red. A.P. Serheeva, Yu.K. Tolstoho. 4-e yzd., pererab. y dop. M.: TK Velby, Yzd-vo Prospekt, 85 [in Russian].
- Fleishyts, E.A. (1951) *Obiazatelstva yz prychnenyia vreda y z neosnovatelnoho obohashchenyia*. M.: Hosiuryzdat, 239 [in Russian].
- Hrazhdanskoe pravo: uchebnyk* (2005): v 3 t. T. 3. / pod red. A.P. Serheeva, Yu.K. Tolstoho. 4-e yzd., pererab. y dop. M.: TK Velby, Yzd-vo Prospekt, 77–85 [in Russian].
- Hrazhdanskoe pravo: uchebnyk* (2000): v 2 t. T. II. Polutom 2 / Otv. red. prof. E.A. Sukhanov. M.: Yzdatelstvo BEK. 493–494 [in Russian].
- Novak, D.V., Herbutov, V.S. (2014) *Kliuchevye problemy obiazatelstv yz neosnovatelnoho obohashchenyia. Vestnyk VAS RF, 1, 58–95* [in Russian].
- Makovskiy, A.L. (1996) *Obiazatelstva vsledstvie neosnovatelnoho obohashchenyia. Hrazhdanskiy kodeks RF. Chast vtoraiia: Tekst, kommentary, alfavytно-predmetnyi ukazatel* / Pod red. O.M. Kozyr, A.L. Makovskoho, S.A. Khokhlova. M. [in Russian].
- Slobodian, A.M. (2016) *Do pytannia pro pravovu pryrodu obiekta kondyktiinoho zoboviazannia. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 4, 62* [in Ukrainian].
- Vashtareva, Ye.A. (2018) *Poniattia zbahachennia v konteksti kondyktiinoho zoboviazannia. Problemy zakonnosti, 141. Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses, 109* [in Ukrainian].
- Aharkov, M.M. (1940) *Obiazatelstvo po sovetkomu hrazhdanskomu pravu*. M.: Yuryd. yzd-vo NKIu SSSR [in Russian].
- Ushyvtseva, D.A. (2006) *Obiazatelstva vsledstvie neosnovatelnoho obohashchenyia: voprosy teoryy y praktyky*. Tiumen: Slovo, 296 [in Russian].
- Makovskiy, A.L. (1996) *Obiazatelstva vsledstvie neosnovatelnoho obohashchenyia. Hrazhdanskiy kodeks RF. Chast vtoraiia: Tekst, kommentary, alfavytно-predmetnyi ukazatel* / Pod red. O.M. Kozyr, A.L. Makovskoho, S.A. Khokhlova. M [in Russian].
- Kushkhov, R.A. (2006) *Sootnosheniye trebovaniy yz neosnovatelnoho obohashchenyia s drugymy hrazhdansko-pravovymy trebovaniyami o vozvrate ymushchestva (teoryia y praktyka)*: dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Moskva, 123–132 [in Russian].
- Solomyina, N.H. (2009) *Unyversalnost kondyktiynnoho obiazatelstva v rossyiskom hrazhdanskom prave*: dyss. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. Moskva, 65 [in Russian].
- Hrazhdanskoe pravo: uchebnyk* (2000): v 2 t. T. II. Polutom 2 / Otv. red. prof. E.A. Sukhanov. M.: Yzdatelstvo BEK. 493–494 [in Russian].
- Novak, D.V. (2010) *Neosnovatelnoe obohashcheniye v hrazhdanskom prave*. M.: Statut, 217–219 [in Russian].
- Slesarev, A.V. (2002) *Obiazatelstva vsledstvie neosnovatelnoho obohashchenyia*: dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Moskva, 146 [in Russian].
- Hranat, M.A. (2005) *Neosnovatelnoe obohashcheniye v hrazhdanskom prave Rossyy*: dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Kazan, 136–138 [in Russian].
- Solomyina, N.H. (2009) *Unyversalnost kondyktiynnoho obiazatelstva v rossyiskom hrazhdanskom prave*: dyss. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.03. Moskva, 67–76 [in Russian].
- Novak, D.V. (2010) *Neosnovatelnoe obohashcheniye v hrazhdanskom prave*. M.: Statut, 61 [in Russian].
- Bylkov, V.V. (2004) *Problemy pravootnosheniya, voznykaiushchyyh vsledstvie neosnovatelnoho obohashchenyia*: dyss. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. Krasnodar, 59 [in Russian].

Резюме

Деменко С.О. Суб'єктно-об'єктний склад зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави.

Стаття присвячена дослідженню елементів кондикційних зобов'язань з огляду на визначення сторін відповідних правовідносин та об'єктів, з приводу безпідставного набуття або збереження яких останні виникають. Увага приділяється як особливостям закріплення правових статусів «набувача» та «потерпілого» за фізичними та юридичними особами, так і публічно-правовим утворенням. Особливо вивчається питання правонаступництва у зобов'язаннях з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. Стосовно об'єктів кондикційних зобов'язань пропонується їх класифікація на речі, визначені родовими ознаками, та майнові права, поруч із безпідставним користуванням чужими послугами, отримання виконання робіт за чужий рахунок, звільнення від майнового обов'язку.

Ключові слова: безпідставне збагачення, кондикційні зобов'язання, набуття та збереження майна без достатньої правової підстави, сторони правовідносин з безпідставного збагачення, предмет кондикційного зобов'язання, субсидіарний характер кондикційного позову.

Резюме

Деменко С.О. Субъектно-объектный состав обязательств в связи с приобретением, сохранением имущества без достаточного правового основания.

Статья посвящена исследованию элементов кондикционных обязательств с учетом определения сторон соответствующих правоотношений и объектов, по поводу необоснованного приобретения или сохранения которых последние возникают.

Внимание уделяется как особенностям закрепления правовых статусов «приобретателя» и «потерпевшего» за физическими и юридическими лицами, так и публично-правовым образованиям. Отдельно изучается вопрос правопреемства в обязательствах по приобретению, сохранению имущества без достаточного правового основания. По объектам кондикционных обязательств предлагается их классификация на вещи, определенные родовыми признаками, и имущественные права, рядом с безосновательным пользованием чужими услугами, получением выполнения работ за чужой счет, освобождением от имущественной обязанности.

Ключевые слова: неосновательное обогащение, кондикционные обязательства, приобретение и сохранение имущества без достаточного правового основания, стороны правоотношений с неосновательного обогащения, предмет кондикционного обязательства, субсидиарный характер кондикционного иска.

Summary

Sabina Demenko. The subject-object composition of obligations in connection with the acquisition, preservation of property without a sufficient legal basis.

The article is devoted to the study of the elements of obligations from unjust enrichment taking into account the determination of the parties to the relevant legal relations and objects, regarding the unjustified acquisition or preservation of which they arise. Attention is paid to both the specifics of securing the legal status of the “acquirer” and “victim” for individuals and legal entities, as well as for public law entities. Separately, the issue of succession in the obligations for the acquisition, preservation of property without a sufficient legal basis is studied. On the objects of obligations from unjust enrichment, their classification into things, determined by generic characteristics and property rights is proposed, along with the unjustified use of other people’s services, obtaining performance of work at another’s expense, and exemption from property obligations.

It is argued, that in defining the concept of an object of such obligation, author agrees with the position of those legal scholars who, by defining the elements of unjustified enrichment, distinguish between the object of legal influence and the object to which the conduct of participants in the relevant legal relationship is directed. Only human behavior can respond to the influence of law. In turn, this behavior is directed to the relevant objects of the material world. It is these objects that act as objects of the relevant legal relationship.

In obligations from unjust enrichment the actions of the acquirer appear to be overly related to the property in question, and the rules of law exert their regulative influence on the behavior of such obliged entities, however, with respect to certain property. Whatever changes occur with the property (with its composition in value) – this property is the object of the obligations from unjust enrichment.

It is also believed that understanding the enrichment from an economic point of view violates the system of legal mechanisms for qualifying these relationships. That is why the use of economic criteria leads to a misunderstanding of the object and, consequently, to its expansion at the expense of things that are individually defined.

Key words: unjust enrichment, obligations from unjust enrichment, acquisition and preservation of property without a sufficient legal basis, parties to legal relations with unjust enrichment, subject of the obligation from unjust enrichment, subsidiary nature of the claim based on unjust enrichment.